

УДК 330.34.01

Михайло Іванович МАЛЬОВАНІЙ

доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, проректор з науково-педагогічної роботи, Уманський національний університет садівництва, Україна, e-mail: malyovaniy1980@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5541-6463>

Алла Анастасіївна ОСІПОВА

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, Уманський національний університет садівництва, Україна, e-mail: 1207alla@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5330-3676>

**ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА
СОЦІАЛЬНУ РОЛЬ ДЕРЖАВИ**

Мальований, М. І., Осіпова, А. А. Еволюція наукових поглядів на соціальну роль держави. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2023. № 1-2 (84-85). С. 9–22.

Анотація. *Стаття містить комплексний ретроспективний огляд наукових дискусій щодо соціальної ролі держави, зосереджуючись на способах, якими різні країни намагалися вирішити соціальні проблеми за допомогою державних дій. Висвітлюються невирішені питання, пов'язані з соціальним забезпеченням, включаючи фінансування, охоплення, адекватність, гнучкість та інтеграцію, і надаються рекомендації щодо майбутніх заходів, які можуть посилити роль держави у сприянні соціальному захисту та вирішенні нових соціальних ризиків. Аналіз базується на останніх дослідженнях і публікаціях вітчизняних і зарубіжних науковців. Також досліджуються нові тенденції в політиці соціального забезпечення, такі як перехід до ринково-орієнтованих рішень і зростання ролі технологій у наданні послуг. Узагальнено структурно-функціональну модель, відповідно до якої соціальну роль держави можна розглядати як охоплення широкого спектру функцій, необхідних для підтримки діяльності суспільства. Надаючи основні суспільні блага та послуги, регулюючи соціальну поведінку, перерозподіляючи ресурси та беручи участь у дипломатії та міжнародних відносинах, держава може сприяти соціальному добробуту, підтримувати закон і порядок, створювати передумови економічного зростання та розвитку і формувати систему національної безпеки. Ключова мета статті полягає у поглибленні розуміння взаємозв'язку між державою та соціальним забезпеченням. Наведено рекомендації, відповідно до яких держава може посилити свою роль у сприянні соціальному захисту населення та подоланні нових соціальних ризиків, таких як розширення програм соціального захисту, зміцнення систем громадського здоров'я, впровадження політики прогресивного оподаткування, створення можливостей для працевлаштування та сприяння гендерній рівності.*

Ключові слова: *соціальна роль; соціальне забезпечення; соціальні процеси; фінансове забезпечення; історія соціального забезпечення; зростання.*

Mykhaylo MALYOVANYI

Doctor of Economics, Professor of Finance, Banking and Insurance Department, Vice-rector for Scientific and Pedagogical Work, Uman National University of Horticulture, Ukraine, e-mail: malyovaniy1980@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5541-6463>

Alla OSIPOVA

PhD in Economics, Associate Professor of Economics Department, Uman National University of Horticulture, Ukraine, e-mail: 1207alla@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5330-3676>

EVOLUTION OF SCIENTIFIC VIEWS ON THE SOCIAL ROLE OF THE STATE

Malyovaniy, M., Osipova, A. (2023). Evolution of scientific views on the social role of the state [Evolutsiia naukovykh pohliadiv na sotsialnu rol derzhavy], *Socio-economic research bulletin, Visnik social'no-ekonomichnih doslidzen* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (84-85), pp. 9–22.

Abstract. *The article provides a comprehensive retrospective review of scholarly debates on the social role of the state, focusing on the ways in which different countries have attempted to solve social problems through the state action. Unresolved issues related to social security, including funding, coverage, adequacy, flexibility and integration, are highlighted and recommendations on future measures that can strengthen the role of the state in promoting social protection and resolving new social risks, are made. The analysis is based on recent studies and publications of domestic and foreign scientists. New trends in social security policy, such as transition to market-oriented solutions and growing the role of technologies in the services provision, are investigated. The structural-functional model, according to which the social role of the state can be considered as covering a wide range of functions necessary for support of the society activity, is generalized. By providing basic public goods and services, regulating social behavior, redistributing resources and participating in diplomacy and international relations, the state can promote social well-being, support law and order, create preconditions for economic growth and development and form a national security system. The key purpose of the article is to deepen understanding of the relationship between the state and social security. Recommendations, according to which the state can strengthen its role in promoting social protection of the population and overcoming new social risks, such as expanding social protection programs, strengthening public health systems, implementing progressive taxation policies, creating employment opportunities and promoting gender equality, are given.*

Keywords: *social role; social security; social processes; financial support; social security history; growth.*

JEL classification: *H100; O100*

DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1-2\(84-85\).2023.9-22](https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(84-85).2023.9-22)

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціальна роль держави завжди була темою наукових і практичних дебатів, оскільки суспільство в усьому світі зіштовхується з проблемами, пов'язаними з нерівністю, бідністю та доступом до основних ресурсів і послуг. У той час, як деякі автори стверджують, що держава повинна відігравати більш обмежену роль у вирішенні цих проблем, інші вважають, що уряди зобов'язані активно сприяти соціальному й економічному добробуту всіх громадян. Однак наразі немає консенсусу щодо того, якою саме має бути соціальна роль держави та як її найкраще розвивати і реалізовувати в різних контекстах. Ця стаття має на меті дослідити історичні та сучасні дискусії навколо соціальної ролі держави, вивчити способи, якими різні країни намагалися вирішити соціальні проблеми за допомогою дій з боку держави, а також надати рекомендації

щодо майбутньої політики та практик, що можуть посилити роль держави у сприянні соціальному захисту та зменшенні впливу нових соціальних ризиків.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Розвиток соціальної ролі держави є темою, що викликає зростаючий інтерес серед науковців різних галузей. Останні дослідження та публікації показують, що існує декілька тенденцій у підході вчених до цієї теми, зокрема, зосередження уваги на ролі держави у подоланні соціальної нерівності, сприянні економічному розвитку та підтримці економічної стійкості. Серед вітчизняних науковців, які досліджували проблеми в сфері соціального забезпечення, варто виділити Л. Б. Баранник [1], Л. В. Лисяк [2], О. В. Насібова [3], Р. П. Підлипна [4], І. Я. Чугунов [5] та ін. Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених з даного питання варто згадати праці Г. Года [6], Е. Джексона [6], Л. Х. Ніколас [6], Белей Сейом [7] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загальна проблема розвитку соціального забезпечення є давнім викликом для суспільств у всьому світі. Хоча багато країн із різним ступенем успіху впровадили програми соціального забезпечення, все ще є деякі невирішені частини цієї проблеми, що потребують подальшої уваги та інновацій. До таких, зокрема, належать:

– фінансування: програми соціального забезпечення вимагають значної кількості ресурсів для ефективного функціонування, і багатьом країнам важко знайти стійкі способи фінансування цих програм. У деяких випадках фінансування програм соціального забезпечення надходить з державного бюджету, але це може бути занадто обтяжливим у довгостроковій перспективі. Тобто є необхідність вивчити альтернативні джерела фінансування, такі як особисті внески або податки на певні типи фінансових операцій;

– охоплення: незважаючи на те, що з роками програми соціального забезпечення розширилися, все ще є багато людей, які ними не охоплені. Це, зокрема, люди, які працюють у неформальному секторі, самозайняті та ті, хто працює неповний робочий день. Відтак, існує потреба знайти шляхи розширення соціального страхування на ці групи;

– адекватність: навіть для тих, хто охоплений програмами соціального забезпечення, існує занепокоєння щодо адекватності наданих пільг. У багатьох випадках допомоги, що надається за програмами соціального забезпечення, недостатньо для задоволення основних потреб населення, особливо в країнах із високим показником нерівності доходів. Для усунення зазначеного недоліку варто вивчити шляхи забезпечення соціальних виплат, аби вони відповідали економічним умовам і забезпечували гідний рівень життя;

– гнучкість: програми соціального забезпечення часто розроблені таким чином, щоб надавати виплати в жорсткий і негнучкий спосіб. Це може ускладнити людям адаптацію до змін у їхньому житті. Тому є потреба у визначенні способів, відповідно до яких програми соціального забезпечення стануть більш гнучкими й адаптивними і, зрештою, зможуть краще задовольняти мінливі потреби населення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити історичні та сучасні зміни ролі держави в соціальному забезпеченні, зокрема, еволюцію політики та програм соціального забезпечення, зміну ролі держави у забезпеченні соціального добробуту громадян, а також розглянути виклики та можливості, пов'язані з новими тенденціями в політиці соціального забезпечення, наприклад, перехід до ринково-орієнтованих рішень і зростання ролі технологій у наданні послуг. Водночас, дослідження має за мету зробити внесок у глибше розуміння

взаємозв'язку між державою та соціальним забезпеченням, а також надати рекомендації для майбутньої політики та досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль держави в суспільстві була предметом дискусій між філософами, економістами та соціологами протягом всієї економічної історії людства. Наукові погляди на соціальну роль держави розвивалися паралельно змін у суспільстві, економіці та політиці. Певні переконання з'являлися саме під впливом тогочасних соціально-культурних і економічних реалій, тому і неоднозначно трактувалися нащадками. Зважаючи на менталітет і традиції окремих націй, обґрунтування соціальної ролі держави виникало в країнах неодноразово та не відразу.

У давні часи роль держави була зосереджена, насамперед, на захисті своїх громадян і охороні правопорядку. А грецькі філософи, такі як Платон і Аристотель, розглядали державу як важливу інституцію для сприяння загальному благу та забезпечення соціальної гармонії (рис. 1).

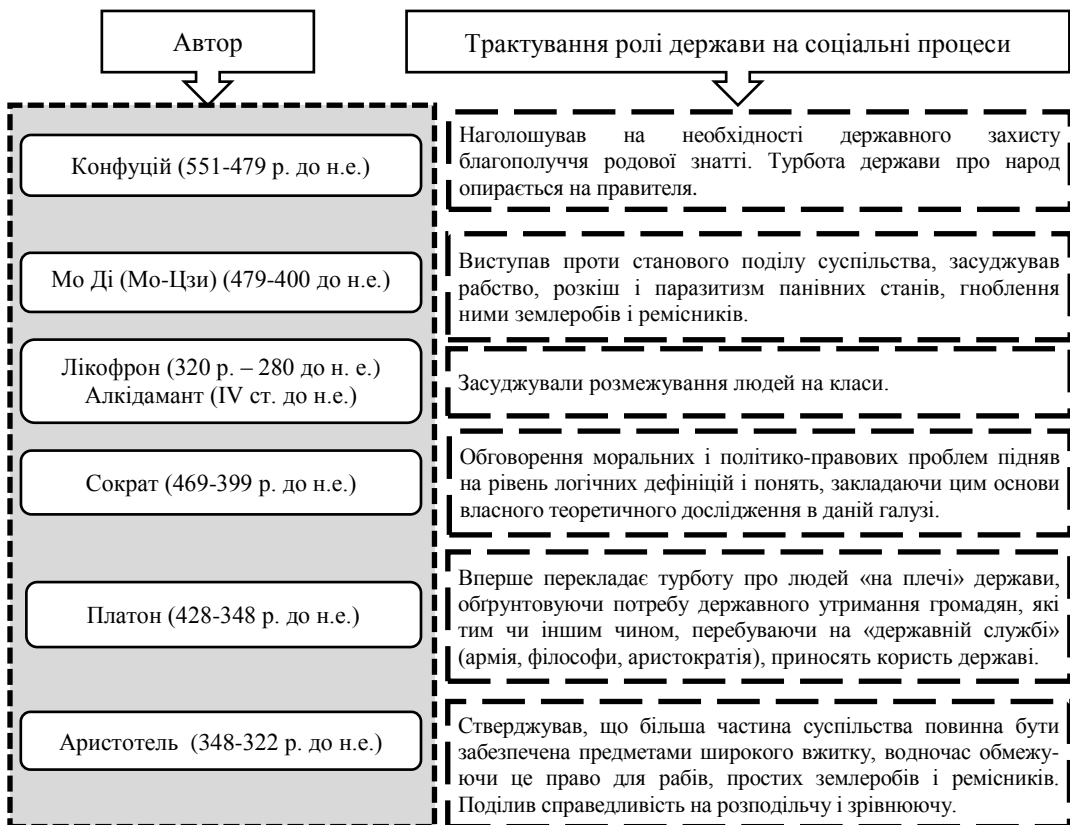

Рис. 1. Економічна думка стародавнього світу
Джерело: побудовано авторами за даними [6; 8]

Варто відзначити, що погляди стародавніх мислителів на соціальне призначення держави зосереджувалися на матеріальній складовій суспільного життя та зміцненні тогочасного державного устрою. Водночас, не зважаючи на рабовласницькі відносини у сфері праці, античним мислителям вдалося виділити проблеми соціальної держави, що залишаються важливими і в сучасному

суспільстві, зокрема: боротьба з бідністю, справедливий розподіл матеріальних благ, державна турбота про різноманітні верстви населення, дотримання принципів соціальної справедливості у суспільстві тощо.

Період Середньовіччя характеризується поглибленням ролі держави у суспільстві. Погляди більшості тогочасних мислителів опираються на церковні догми. Так, Фома Аквінський (1225–1274), відомий теолог, у праці «Сума теології» стверджує, що «... поділ людей за різними професіями зумовлений, по-перше, божою милістю, яка розподілила людей на стани..., а, по-друге, природними причинами, які визначили те, що різні люди схильні до різних професій». Головною ціллю держави, на думку Фоми Аквінського, було створення умов для повноцінного людського життя.

За Фоמוю Аквінським, мета держави полягає в тому, щоб сприяти загальному благу людей. Мислитель вважав, що люди є соціальними істотами, тому для процвітання їм необхідно жити в спільноті, а держава відіграє вирішальну роль у створенні та підтримці справедливого та мирного суспільства. Зокрема, держава повинна забезпечувати загальне благо всіх індивідів, а не лише інтереси кількох обраних, тобто має захищати природні права людини, такі, як право на життя, свободу та власність. На його думку, держава відіграє важливу роль у формуванні морального характеру своїх громадян і має сприяти загальному благу, заохочуючи добродієсну поведінку [9].

Іншим впливовим мислителем був Іоан Солсберійський, англійський єпископ, який вважав, що держава зобов'язана підтримувати справедливість, захищати слабких і вразливих членів суспільства, забезпечуючи кожному доступ як до основних потреб (їжа, житло, одяг), так і освіти й інші можливості, що допоможуть людям повністю реалізувати їх потенціал [6].

Разом з тим, період Середньовіччя залишив низку досліджень, у яких соціальна роль держави розглядається поза релігією. Так, погляд на створення держави з рівними соціальними можливостями сформулював арабський мислитель Ібн-Хальдун (1332–1406). На його думку, перехід цивілізації з її можливостями надлишкового виробництва матеріальних благ означає, що настане загальна соціальна та майнова рівність і відпаде потреба в поділі суспільства на стани («верстви») за майновою ознакою. «Найдієвіший спосіб досягнення розквіту суспільного життя – це зменшення розміру податків», – підкреслював мислитель [10].

Період XIV–XVII ст. характеризується перебудовою економічного стану в країнах Європи і, відповідно, зміною соціально-економічного добробуту населення. Селяни в пошуках роботи мігрують до міст, як наслідок – зростає рівень злочинності та жебрацтва. Зі сторони держави провадиться політика, спрямована на подолання бідності та жебрацтва методом покарання. Зокрема, більшість європейських країн притягали жебраків до примусових робіт і забороняли філантропію. Водночас, в окремих країнах відповідними законодавчими актами відповідальність за утримання бідних і жебраків перекладалася на місцеву владу або церкву. Подібні заходи, спрямовані на систематизацію наслідків і попередження бідності через застосування каральних методів, тривали до XVII ст. [9].

Значний вплив на наукові погляди щодо соціальної ролі держави в цей період мав англійський філософ Томас Гоббс. У своїй книзі «Левіафан» він стверджував, що держава необхідна для запобігання війни, що існувала між індивідами в природному стані. Також філософ вважав, що головним обов'язком держави є

підтримка миру та безпеки, і що громадяни повинні віддати державі деякі свої особисті права та свободи в обмін на цей захист [11].

На формування поглядів мислителів даного періоду, безумовно, впливало певне піднесення економіки та становлення культури міст. Водночас, вчення мислителів про розвиток держави і суспільства мали утопічний характер. Саме в цей період з'являються праці, в яких турбота про людину перекладається з церкви на державу. Так, Нікколо Макіавеллі (1469–1552) одним із перших описав поняття «держава», наголошуючи на необхідності державного піклування про суспільство з метою забезпечення його відданості. Макіавеллі вважав, що держава повинна відігравати активну роль у суспільстві, використовуючи свою владу для забезпечення безпеки та процвітання своїх громадян, оскільки сильна централізована держава необхідна для створення передумов стабільності та запобігання хаосу й анархії і що правитель повинен бути готовим використовувати будь-які засоби, необхідні для підтримки своєї влади та захисту держави [12].

Загалом Макіавеллі вважав, що державою має керувати сильне, прагматичне керівництво, готове використовувати будь-які засоби, необхідні для досягнення державних цілей. Хоча його погляди були суперечливими, протягом століть вони мали значний вплив на політичну думку та продовжують вивчатися й обговорюватися і нині [12].

Ще один представник тогочасного періоду, Томазо Кампанелла (1568–1639), у своєму найвідомішому творі «Місто Сонця» уявляв ідеальне суспільство, яким керує теократична монархія. Він вважав, що роль держави полягає у сприянні загальному благу та створенні суспільства, що базується на справедливості, мирі та процвітанні. За словами Кампанелли, держава відіграла соціальну роль у сприянні добробуту всіх своїх громадян. Він вважав, що держава повинна нести відповідальність за забезпечення освіти, охорони здоров'я та інших основних потреб своїх громадян. Крім того, стверджував, що держава повинна відігравати важливу роль у регулюванні економіки та забезпеченні справедливого розподілу багатства. На бачення Кампанеллою ролі держави вплинули його релігійні переконання. Він вважав, що держава має моральний обов'язок стимулювати чесноти віри, надії і милосердя та заохочувати своїх громадян до доброчесного життя [13]. Таким чином, Кампанелла стверджував, що держава відіграє соціальну роль у сприянні загальному благу, створенні справедливого та процвітаючого суспільства, задоволенні основних потреб своїх громадян, а також підтримці моралі.

У XVIII столітті багато мислителів епохи Просвітництва вірили в ідею обмеженого уряду й індивідуальних прав, і бачили державу як необхідне зло, що існує переважно для захисту цих прав. Вони вбачали науку способом розкрити універсальні принципи, які можна застосувати для покращення суспільства. Наприклад, Адам Сміт вважав, що вільний ринок регулюватиме сам себе і що держава повинна відігравати обмежену роль в економіці. А Томас Джефферсон вірив у важливість індивідуальної свободи та прав і розумів державу як спосіб їх захисту [10].

Однак у XIX столітті думки змінилися: з'явився науковий соціалізм, згідно з яким держава повинна відігравати активну роль у суспільстві. На таку позицію вплинуло зростання індустріалізації, а також соціальні й економічні проблеми, такі як бідність і нерівність. Багато соціалістичних мислителів, таких як Карл Маркс і Фрідріх Енгельс, вважали, що держава повинна володіти засобами виробництва та використовувати їх для сприяння зростання добробуту всіх громадян, а не лише багатих.

Інші мислителі XIX століття, такі як Джон Стюарт Мілль і Герберт Спенсер, також вважали, що держава повинна відігравати певну роль у сприянні соціальному добробуту, але обмеженішу, аніж стверджували соціалісти. Наприклад, Мілль зазначав, що держава повинна втручатися, щоб сприяти добробуту бідних і вразливих верств населення, але лише в тій мірі, в якій це необхідно для запобігання шкоди. Г. Спенсер, навпаки, допускав, що держава повинна обмежуватися захистом прав особи і не повинна втручатися в економічні чи соціальні справи [14].

Таким чином, система соціального захисту населення, що формувалася на початку XIX століття, була спрямована, насамперед, на полегшення важких умов життя та зменшення рівня економічної незахищеності населення. Її виникненню сприяли кілька факторів, зокрема, зміна суспільних настроїв, політичні реформи та технологічний прогрес. Однією з ключових подій цього періоду стала промислова революція, що створила нові можливості для працевлаштування, але також призвела до поганих умов праці, низьких зарплат і соціальної нерівності. У результаті багато людей жили у злиднях і намагалися забезпечити себе та свої родини. Як відповідь на ці виклики різні соціальні реформатори та філантропи почали виступати за заходи щодо покращення умов життя бідних. Це призвело до появи низки соціальних програм, таких як створення будинків для бідних, робітних будинків та інших благодійних установ. Означені програми були спрямовані і на надання іншої підтримки тим, хто її потребує, наприклад, харчування, житло та медичне обслуговування. Варто зауважити, що зростання впливу наукової і філософської думки в XIX столітті призвело до відновлення інтересу до соціальних і політичних питань. Багато вчених і філософів прагнули застосувати науковий метод до соціальних і політичних проблем, що призвело до розвитку нових наукових шкіл, які наголошували на ролі держави у сприянні соціальному добробуту [15].

Загалом наукові погляди на соціальну роль держави у XIX столітті суттєво відрізнялися від поглядів XVIII століття, оскільки нові соціально-економічні виклики призвели до розвитку нових наукових шкіл і відновлення інтересу до ролі держави в сприянні соціальному добробуту. До того ж, система соціального захисту населення на початку XIX століття сформувалася як відповідь на виклики бідності, соціальної нерівності й економічної незахищеності. А завдяки поєднанню приватних і державних ініціатив окремі особи та сім'ї отримали доступ до низки соціальних програм і послуг, спрямованих на покращення умов життя та сприяння добробуту.

А от уже наприкінці XIX століття системи соціального забезпечення відрізнялися залежно від країни та регіону. Однак державних програм соціального забезпечення все ж таки було небагато, і більшість соціального забезпечення надавалася приватними благодійними та благодійними організаціями. У Сполучених Штатах, наприклад, наприкінці XIX століття, приватні благодійні та філантропічні організації, такі як церкви й Армія порятунку, надавали допомогу бідним, але ці організації часто були неспроможні забезпечити задоволення потреб зростаючого населення міської бідноти. Існували й деякі державні установи, такі як сирітські будинки та притулки для душевнохворих, але вони часто були погано фінансовані та не мали належних ресурсів. У Європі окремі країни, зокрема, Скандинавія та Німеччина, мали більш розвинені системи соціального забезпечення. Вони почали впроваджувати державні програми соціального забезпечення, такі як охорона здоров'я та страхування на випадок безробіття, ще наприкінці XIX століття. Хоча ці програми були на ранніх стадіях розвитку, а їх охоплення було обмеженим [7].

Загалом система соціального забезпечення наприкінці XIX століття була значною мірою децентралізованою та залежала від приватних благодійних і спонсорських організацій. І лише на початку XX століття уряди почали відігравати вагомішу роль у забезпеченні програм соціального забезпечення.

Роль держави в соціальному захисті була предметом дискусій серед теоретиків XX століття. Такі мислителі, як Джон Мейнард Кейнс, Амартья Сен і Беверідж, сформували нове розуміння ролі держави у забезпеченні соціального захисту населення. Зокрема, Джон Мейнард Кейнс вважав, що держава має відігравати певну роль у стабілізації економіки шляхом використання фіскальної і монетарної політики. А також стверджував, що вона може забезпечити соціальний захист, використовуючи цю політику формування повної зайнятості, зменшення бідності та сприяння економічному зростанню [16].

Економічна теорія кейнсіанства, сформована прибічниками поглядів згаданого мислителя, стверджує, що державне втручання в економіку є необхідним для її стабілізації та сприяння економічному зростанню. А в контексті соціального забезпечення кейнсіанство обґрунтовує роль держави у забезпеченні безпеки для населення, виокремлюючи наступні аспекти:

– невдачі ринку: вільний ринок може бути неспроможним забезпечити достатній соціальний захист населення, особливо під час економічних спадів або криз. У таких ситуаціях окремі особи та сім'ї можуть зіткнутися з втратою роботи, зниженням доходів і зростанням бідності, що ускладнює забезпечення їхніх основних потреб. Держава може втрутитися з метою впровадження заходів соціального забезпечення, такі як допомога з безробіття, продовольча допомога й охорона здоров'я, щоб допомогти пом'якшити вплив ринкових провалів;

– економічна стабільність: програми соціального забезпечення також можуть сприяти економічній стабільності, зменшуючи ризик соціальних хвилювань і нестабільності. Створюючи систему безпеки, держава здатна запобігти масовим стражданням і бідності, що можуть виникнути внаслідок економічної кризи. Це, у свою чергу, може допомогти зберегти економічну стабільність і сприяти довгостроковому економічному зростанню.

– справедливість і соціальна справедливість: кейнсіанство наголошує на важливості соціальної справедливості та справедливості у розподілі ресурсів у суспільстві. Формуючи та впроваджуючи програми соціального забезпечення, держава здатна забезпечити більш справедливий розподіл благ економічного зростання та захист вразливих верств населення від найгірших наслідків економічного спаду.

Тобто кейнсіанство обґрунтовувало роль держави у соціальному забезпеченні як засобу усунення недоліків ринку, підтримки економічної стабільності, соціальної справедливості та чесності [8].

З іншого боку, Амартья Сен наголошував на важливості сприяння людському розвитку через доступ до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг. Сен стверджував, що держава несе відповідальність за забезпечення соціального захисту через політику, що сприяє соціальній інтеграції та зменшує нерівність. А Вільям Беверідж широко відомий своєю доповіддю про соціальне страхування та суміжні послуги, яка заклала основи британської держави добробуту. Також він стверджував, що держава зобов'язана забезпечити соціальний захист через систему соціального страхування, яка захистить людей від ризиків безробіття, хвороби та старості [16].

Практика цих мислителів може бути застосована і в XXI столітті, хоча й з деякими модифікаціями, що враховують зміни у світовій економіці та демографії. Наприклад, у сучасному контексті зростання автоматизації і переміщення робочої місць може виникнути потреба приділяти більше уваги перепідготовці та перекваліфікації працівників. Подібним чином, у контексті старіння населення може виникнути потреба в політиці, спрямованій на конкретні потреби людей похилого віку, такі як медичне обслуговування та пенсійне забезпечення.

Загалом, розглянуті ідеї можуть стати основою для сучасних дискусій про роль держави у забезпеченні соціального захисту населення. Спираючись на них, можна розробити політику, що сприятиме соціальній інтеграції, зменшить нерівність і забезпечить усім людям доступ до ресурсів, необхідних для гідного життя. Це зумовлено і тим, що вже у XX столітті розвиток соціального забезпечення прискорився: у багатьох країнах були введені комплексні системи соціального страхування, державної допомоги та соціального забезпечення. У США президент Франклін Д. Рузвельт у 1935 році підписав Закон про соціальне забезпечення, який запровадив систему пенсійного забезпечення та страхування на випадок безробіття. Багато інших країн наслідували цей приклад, тож подібні програми запровадили в Європі, Канаді й Австралії [16].

Класичні наукові школи мали значний вплив бачення ролі держави в соціальному забезпеченні. Так, ліберальна школа, яка наголошує на правах особи й обмеженому державному втручанні, розглядає програми соціального забезпечення як тягар для економіки й індивідуальної свободи. Консервативна школа, що підкреслює традиційні цінності та соціальну ієрархію, може підтримувати програми соціального забезпечення, але часто наголошує на необхідності індивідуальної відповідальності та рішень приватного сектора. Соціал-демократична школа зауважує на ролі держави у забезпеченні соціального захисту та зменшенні нерівності, розглядаючи соціальне забезпечення як фундаментальне право та важливий елемент соціальної справедливості. А марксистська та соціалістична школи так само наголошують на необхідності державного втручання в економічні та соціальні справи, але часто виступають за радикальніший перерозподіл багатства та влади [9].

Таким чином, можемо стверджувати, що розвиток соціального забезпечення у світі був зумовлений зміною економічних і соціальних умов та формуванням нових політичних ідеологій і наукових теорій. Однак, незважаючи на постійно діючі дебати щодо ролі держави в соціальному забезпеченні, ці програми продовжують відігравати вирішальну роль у сприянні соціальному добробуту та зниженні економічних і соціальних ризиків для окремих осіб і громад [6].

Ще однією важливою проблемою, якою зараз займаються вчені всього світу, є соціальний захист. Ця сфера дослідження зосереджена на розробці політики та програм, здатних забезпечити економічну безпеку та підтримку окремим особам і сім'ям, які цього потребують. Одним із прикладів є дослідження Програми розвитку ООН (ПРООН), що вивчає вплив програм соціального захисту на скорочення бідності в країнах, які розвиваються. За його результатами, такі програми можуть бути ефективними для зменшення бідності та сприяння економічному зростанню, а також позитивно впливати на здоров'я, освіту та гендерну рівність. Окремо було підкреслено важливість розробки програм, орієнтованих на конкретні потреби різних груп населення, і які є стійкими в довгостроковій перспективі [9].

Іншим напрямом досліджень, пов'язаним із соціальним захистом, є вивчення нерівності доходів та її впливу на соціальний та економічний добробут. Дослідники з Міжнародного валютного фонду (МВФ) проаналізували вплив нерівності доходів на економічне зростання, виявивши, що високий рівень нерівності може перешкоджати зростанню та загострювати соціальну напругу. Дослідження також показує, що політика, спрямована на зменшення нерівності, така як прогресивне оподаткування та програми соціального забезпечення, сприятиме інклюзивному зростанню та зменшенню бідності [14].

Вивчення аспектів соціального захисту є важливою сферою дослідження, що здатна допомогти у прийнятті політичних рішень і покращенні життя людей всьому світі. Вивчаючи вплив різних програм і політик, а також визначаючи ефективні стратегії для зменшення бідності та сприяння економічному зростанню, вчені можуть допомогти створити більш справедливі та стійкі суспільства. Тож на основі проведеного аналізу узагальнення висвітлених поглядів було створено структурно-функціональну модель розуміння соціальної ролі держави (рис. 2).

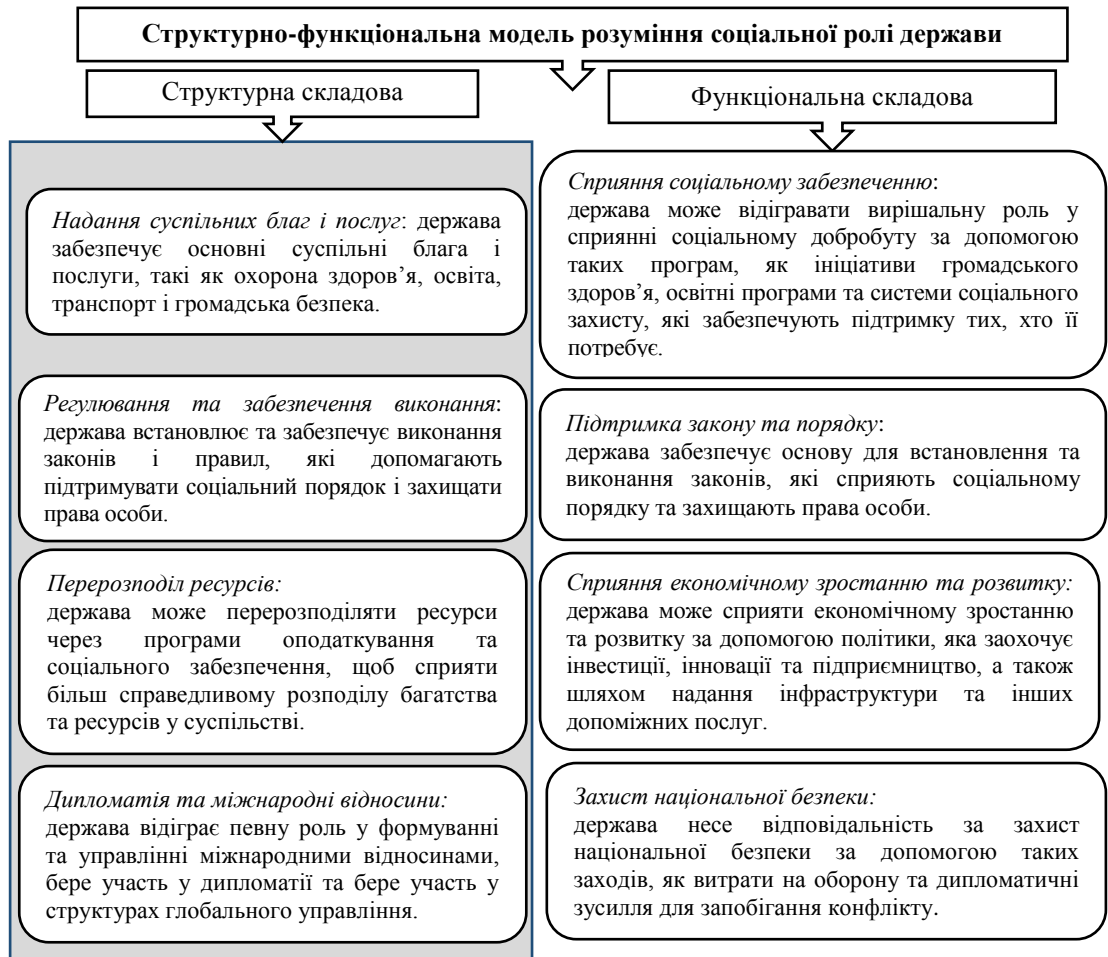

Рис. 2. Структурно-функціональна модель розуміння соціальної ролі держави
Джерело: побудовано авторами за даними [2; 7; 14; 15]

Зважаючи на запропоновану модель, соціальну роль держави можна розглядати як охоплення широкого спектру функцій, необхідних для підтримки діяльності суспільства: надаючи основні суспільні блага та послуги, регулюючи соціальну поведінку, перерозподіляючи ресурси та беручи участь у дипломатії та міжнародних відносинах, держава може сприяти соціальному добробуту, підтримувати закон і порядок, створювати передумови економічного зростання та розвитку і формувати систему національної безпеки.

Висновки і перспективи подальших розробок. Еволюція наукових поглядів на соціальну роль держави мала значні наслідки для сучасного суспільства. У минулому домінуючою точкою зору було те, що держава повинна мати обмежену участь в економіці та суспільстві, а ринок повинен діяти вільно. Цей підхід часто називають класичним лібералізмом або *laissez-faire*. Проте, з часом наукові дослідження та досвід показали, що посилення ролі держави сприятиме зростанню соціального добробуту та економічному розвитку. А поява політики соціального забезпечення, громадської освіти й ініціатив у сфері охорони здоров'я, розвиток громадської інфраструктури, такої як дороги, мости та аеропорти, є прикладами позитивного впливу держави. Крім того, наукові дослідження показали, що ринки не завжди ефективні та можуть призвести до нерівності та зовнішніх ефектів, які, можливо, доведеться вирішити державі. Наприклад, недоліки ринку, такі як монополії, асиметрія інформації і негативні зовнішні ефекти, забруднення можуть призвести до негативних результатів для суспільства в цілому.

Сучасні погляди на соціальну роль держави змістилися в бік активної ролі у сприянні соціальному добробуту й економічному розвитку. Цей підхід часто називають соціал-демократією або демократичним соціалізмом. Він підкреслює важливість змішаної економіки, де ринок діє в рамках державного регулювання та втручання з просуванням політики, спрямованої на усунення соціальної нерівності.

Зважаючи на реалії сучасності, посилити роль держави у сприянні соціальному захисту населення та подоланні нових соціальних ризиків зможуть такі рекомендації:

– розширення програми соціального захисту: держава може розширити програми соціального захисту, такі як грошові перекази, медичне страхування та пенсійні схеми, щоб охопити більшу кількість населення, включаючи вразливі групи, такі як люди похилого віку, з обмеженими можливостями та діти. Це допоможе забезпечити кожному доступ до предметів першої необхідності та системи безпеки під час економічних труднощів;

– зміцнення систем громадського здоров'я: держава може інвестувати у розбудову та зміцнення систем громадського здоров'я, щоб забезпечити кожному доступ до якісної медичної допомоги. Це допоможе зменшити тягар витрат на охорону здоров'я для окремих осіб і сімей і пом'якшити наслідки нових ризиків для здоров'я, таких як пандемії;

– впровадження політики прогресивного оподаткування: держава може впроваджувати політику прогресивного оподаткування, яке гарантує, що ті, хто може дозволити собі платити більше, вносять більше коштів у програми соціального захисту. Це допоможе зменшити нерівність і покращити розподіл багатства в суспільстві;

– створення можливостей для працевлаштування: держава може створити можливості для працевлаштування шляхом інвестицій в інфраструктуру, освіту та

програми навчання. Це допоможе зменшити бідність і забезпечить стабільне джерело доходу для окремих осіб і сімей;

– сприяння гендерній рівності: держава може сприяти гендерній рівності шляхом впровадження політики та програм, спрямованих на боротьбу з дискримінацією за ознакою статі та забезпечення рівного доступу жінок до програм соціального захисту та можливостей працевлаштування;

– звернення до зміни клімату: держава може впоратися з виникаючими соціальними ризиками, такими як зміна клімату, запровадивши політику та програми, які сприяють сталому розвитку та зменшують вплив зміни клімату на вразливі верстви населення;

– сприяння соціальному діалогу: держава може сприяти соціальному діалогу, залучаючи організації громадянського суспільства, профспілки й інші зацікавлені сторони для розробки політики та програм, що відповідають потребам і проблемам населення.

Таким чином, майбутній розвиток ролі держави в соціальному забезпеченні залежить від цілої низки факторів, включаючи демографічні зміни, нові ризики й еволюцію технологій. Вирішуючи їх і продовжуючи ставити в пріоритет потреби уразливих верств населення, держава здатна відігравати вирішальну роль у забезпеченні соціального захисту та сприянні соціальному та економічному розвитку.

Література

1. Баранник Л. Б. Загальносвітові тенденції фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2014. № 3. С. 97–108. URL: <http://surl.li/ezoyl> (дата звернення: 12.01.2023).
2. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні : проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Економіка». 2017. Вип. 11 (1). С. 23–30.
3. Насібова О. В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 35–40. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.8.35.
4. Підлипна Р. П. Система соціального захисту в Україні в сучасних умовах. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. № 1 (69). Ч. 1. С. 16–22.
5. Chugunov I., Nasibova, O. Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. *Investment Management and Financial Innovations*. 2021. Vol. 18 (2). Pp. 181–192. DOI: [http://doi.org/10.21511/imfi.18\(2\).2021.15](http://doi.org/10.21511/imfi.18(2).2021.15).
6. Gopi Shah Goda, Emilie Jackson, Lauren Hersch Nicholas, Sarah See Stith. The impact of Covid-19 on older workers' employment and Social Security spillovers. *Journal of Population Economics*. 2023. Vol. 36. Pp. 813–846. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00148-022-00915-z>.
7. Seyoum B. State fragility and human development: a study with special emphasis on social cohesion. *International Journal of Social Economics*. 2021. Vol. 48. No. 1. С. 39–61. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJSE-07-2020-0445>.
8. Panayotis G. Michaelides, Theodoulos Eleftherios Papadakis. *History of Economic Ideas. From Adam Smith to Paul Krugman*. Palgrave Macmillan Cham, 2023. 186 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-19697-3>.
9. Kazemi M., Sharifi A. The relationship between social welfare and economic growth in developing countries: Evidence from panel data analysis. *Journal of Policy Modeling*. 2021. Vol. 43 (1). Pp. 174–189.
10. Festl M. G., Jefferson, Th. In: M. G. Festl (eds). *Handbuch Liberalismus*. J. B. Metzler, Stuttgart. 2021. 592 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-476-05798-3>.

11. Гоббс Т. *Левіафан, або суть будови і повноваження держави церковної та цивільної* / пер. з англ. Р. Димерця та ін. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с. URL: <http://surl.li/ezjok> (дата звернення: 18.01.2023).
12. Козинець О. Г., Левченко М. Ю. Н. Макіавеллі – державний діяч та теоретик. *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 5-6 грудня 2019 р.). С. 40–42. URL: <http://surl.li/ezjpv> (дата звернення: 12.02.2023).
13. De Lucca J. P. Campanella Tommaso. *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy*. In: M. Sellers, & S. Kirste (eds). Living edition. Dordrecht : Springer. 2022. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-007-6730-0_951-1.
14. Moser R., Wren-Lewis S. Social security in the 21st century. *The Economic Journal*. 2022. Vol. 132 (632). Pp. 101–129.
15. *Pre-Social Security Period, Traditional Sources of Economic Security: Historical Background and Development of Social Security*. URL: <https://www.ssa.gov/history/briefhistory3.html> (access date: 25.01.2023).
16. *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Macmillan Publishers Ltd, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5>.

References

1. Barannyk, L. B. (2014). Global trends in financial provision of social protection of the population [Zahalnosvitovi tendentsii finansovoho zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia], *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, No. 3, s. 97–108. Retrieved from: <http://surl.li/ezoyl> [in Ukrainian]
2. Lysiak, L. V. (2017). Financial provision of social protection of the population in Ukraine: problems and prospects [Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: problemy ta perspektyvy], *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu, Seriya «Ekonomika»*, Vyp. 11 (1), s. 23–30 [in Ukrainian]
3. Nasibova, O. V. (2019). Theoretical aspects of financial provision of social protection of the population [Teoretychni aspekty finansovoho zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia], *Ekonomika ta derzhava*, No. 8, s. 35–40. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.8.35 [in Ukrainian]
4. Pidlypna, R. P. (2015). The system of social protection in Ukraine in modern conditions [Systema sotsialnoho zakhystu v Ukraini v suchasnykh umovakh], *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, No. 1 (69), Ch. 1, s. 16–22 [in Ukrainian]
5. Chugunov, I., Nasibova, O. (2021). Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. *Investment Management and Financial Innovations*, Vol. 18 (2), pp. 181–192. DOI: [http://doi.org/10.21511/imfi.18\(2\).2021.15](http://doi.org/10.21511/imfi.18(2).2021.15).
6. Gopi Shah Goda, Emilie Jackson, Lauren Hersch Nicholas, Sarah See Stith (2023). The impact of Covid-19 on older workers' employment and Social Security spillovers. *Journal of Population Economics*, Vol. 36, pp. 813–846. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00148-022-00915-z>.
7. Seyoum, B. (2021). State fragility and human development: a study with special emphasis on social cohesion. *International Journal of Social Economics*, Vol. 48, No. 1, pp. 39–61. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJSE-07-2020-0445>.
8. Panayotis G. Michaelides, Theodoulos Eleftherios Papadakis (2023). *History of Economic Ideas. From Adam Smith to Paul Krugman*, Palgrave Macmillan Cham, 186 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-19697-3>.
9. Kazemi, M., Sharifi, A. (2021). The relationship between social welfare and economic growth in developing countries: Evidence from panel data analysis. *Journal of Policy Modeling*, Vol. 43 (1), pp. 174–189.
10. Festl, M. G., Jefferson, Th. (2021). In: M. G. Festl (eds). *Handbuch Liberalismus*. J. B. Metzler, Stuttgart, 592 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-476-05798-3>.

11. Hobbes, T. (2000). *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil*. Trans. from Eng. R. Dymerecs et al. [Leviafan, abo sut budovy i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi; per. z angl. R. Dymertsia ta in.], Dukh i Litera, Kyiv, 606 s. Retrieved from: <http://surl.li/ezejok> [in Ukrainian]
12. Kozynets, O. G., & Levchenko, M. Yu. (2019). N. Machiavelli – statesman and theoretician [N. Makiavelli – derzhavnyi diiach ta teoretyk], *Priorytetni napriamy doslidzhen v naukovii ta osvittii diialnosti: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konferentsii, 5-6 hrudnia 2019*, Lviv, s. 40–42. Retrieved from: <http://surl.li/ezejpv> [in Ukrainian]
13. De Lucca, J. P. (2022). Campanella Tommaso. In M. Sellers, & S. Kirste (eds.), *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy* (pp. 1–4). Living edition. Springer, Dordrecht. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-007-6730-0_951-1.
14. Moser, R., Wren-Lewis, S. (2022). Social security in the 21st century. *The Economic Journal*, Vol. 132 (632), pp. 101–129.
15. *Pre-Social Security Period Traditional Sources of Economic Security: Historical Background and Development of Social Security*. Retrieved from: <https://www.ssa.gov/history/briefhistory3.html>.
16. *The New Palgrave Dictionary of Economics* (2018). Macmillan Publishers Ltd. DOI: <https://doi.org/10.1057/978-1-349-95189-5>